

**WPLYW ZASADY *CROSS COMPLIANCE*
NA KSZTAŁTOWANIE NOWEJ EKONOMIKI
ROLNICTWA NA PRZYKŁADZIE BADAŃ
W REGIONIE OPOLSKIM***

Anna Bisaga
Uniwersytet Opolski

Abstrakt. Na nową organizację rolnictwa w przestrzeni europejskiej szczególnie wpływ mają zasady zreformowanej WPR: *decoupling*, *cross compliance*, modulacja, dyscyplina budżetowa. Centralne miejsce wśród tych zasad odgrywa zasada współzależności, która reguluje wewnętrzną organizację rolnictwa, pozostałe zasady dotyczą w większym stopniu jego relacji z otoczeniem (rynkowym, składowymi przestrzeni wiejskiej). Prezentowane w pracy wyniki badań przeprowadzonych w towarowych gospodarstwach rolnych regionu opolskiego potwierdzają wpływ zasady współzależności na decyzje produkcyjne rolników, które w coraz większym zakresie wynikają z wiedzy o zintegrowanych i precyzyjnych metodach zarządzania warsztatem produkcyjnym, co wpływa na kształtowanie się nowej ekonomiki rolnictwa. Ponadto, według 41% badanych, dzięki praktykom dobrej kultury rolnej, zostanie ograniczony negatywny wpływ rolnictwa na środowisko.

Słowa kluczowe: zasada współzależności (*cross compliance*), dobra kultura rolna, decyzje produkcyjne, sieci komunikacji i współpracy, rolnictwo precyzyjne, rolnictwo zintegrowane

WSTĘP

Objęcie polskiego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną w tym kształcie, jaki nadały jej reformy z 2003 i 2004 roku, związane z transformacją rolnictwa europejskiego w kierunku rolnictwa wielofunkcyjnego, odsłoniło na nowo i uprawomocniło te nurty badaw-

*Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2008-2010 jako projekt badawczy.

cze w ekonomice rolnictwa, które funkcje gospodarstw rolnych postrzegały szerzej niż w neoklasycznych modelach wzrostu. II WPR nadała sens ekonomiczny tym działaniom użytkowników gospodarstw rolnych, które, mimo iż były przez nich realizowane, nie były jednak należycie wynagradzane, co przyczyniało się do ich ograniczania i narastania negatywnych efektów zewnętrznych. Znaczenia ekonomicznego nabrały także funkcje gospodarstw pełnione w przestrzeni wiejskiej.

Na nową organizację rolnictwa w przestrzeni europejskiej szczególnie wpływ mają zasady zreformowanej WPR: *decoupling*, *cross compliance*, modulacja, dyscyplina budżetowa. Centralne miejsce wśród tych zasad odgrywa zasada współzależności, która reguluje wewnętrzną organizację rolnictwa, pozostałe zasady dotyczą w większym stopniu jego relacji z otoczeniem (rynkowym, składowym przestrzeni wiejskiej). Zasada współzależności nie tylko wyznacza relacje w strukturach współzarządzania rolnictwem, lecz także cały ten podsystem gospodarczy umiejscawia w systemie gospodarki opartej na wiedzy [Bisaga 2008]. Dzięki temu możliwe jest przewycięzenie w płaszczynie ekonomicznej atomizacji gospodarstw, jaka dokonała się w procesie transformacji systemowej. Użytkownik rolniczego warsztatu produkcyjnego, który zmierza do jego silnego i efektywnego powiązania z rynkiem, musi budować swój kapitał społeczny, uczestniczyć w sieciach komunikacji i współpracy, w których dokonuje się dyfuzja wiedzy i informacji: technologicznych, ekonomicznych, prawnych. Z tej perspektywy gospodarstwo rolne należy postrzegać jako „wiązkę kontraktów” zarówno handlowych, jak i instytucjonalnych. Obydwa rodzaje transakcji stanowią w zarządzaniu gospodarstwem system sprzężeń zwrotnych, pozwalających na pełniejsze wykorzystanie jego zasobów.

Prezentowana praca jest próbą odpowiedzi na pytanie: Czy towarowe gospodarstwa rolne w regionie opolskim, mimo obecnie „miękkiego” oddziaływania zasady współzależności, reagują na te słabe bodźce, chociaż to właśnie one w perspektywie średnio- i długookresowej będą decydować o intensywności i efektywności ich powiązań z otoczeniem rynkowym i pozycji w strukturach współzarządzania rolnictwem?

MATERIAŁ I METODY

Materiał empiryczny pochodzi z badań ankietowych przeprowadzonych pod koniec 2008 roku, których celem było określenie endogennych i egzogennych warunków trwałego rozwoju towarowych gospodarstw regionu opolskiego. Badaniami objęto 150 towarowych gospodarstw rolnych o intensywnej i średniointensywnej produkcji, położonych na obszarach reprezentatywnych dla przestrzeni rolniczej regionu. Uzyskane wyniki porównano z danymi pochodzącymi z realizacji projektu badawczego „Zmiany w organizacji i produktywności rolnictwa województwa opolskiego w procesie integracji z Unią Europejską” [Sokołowska i in. 2006]. Wśród tez, które poddano weryfikacji, jest twierdzenie, że zasady II WPR przywracają znaczenie uwarunkowań endogennych w rozwoju rolnictwa, co oznacza większą rolę lokalnych determinant wzrostu w kształtowaniu ekonomiki gospodarstw rolnych.

WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

Fundamentalny (istnościowy) charakter zasady współzależności w transformacji polskiego rolnictwa w kierunku rolnictwa wielofunkcyjnego wynika z kilku faktów:

1. W Polsce, ani przed akcesją, ani obecnie, nie występowały w takim natężeniu formy organizacji rynków rolnych, jak w UE-15 [Grzelak 2008], co nie tylko miało wpływ na pozycję gospodarstw rolnych w łańcuchu dostaw żywności, lecz także osłabiało znaczenie rynkowych instrumentów kreowania postępu w rolnictwie. W omawianych badaniach 68% respondentów zaprzecza, aby formy zbytu miały wpływ na poprawę jakości ich produkcji.

2. Zarządzanie gospodarstwem zgodne z zasadą współzależności (tj. kierujące się podstawowymi wymaganiami zarządzania – SMR oraz dobrą kulturą rolną zgodną z wymogami środowiska – GAEC) w coraz większym zakresie warunkuje dostęp do sieci instrumentów WPR, ułatwiających modernizację warsztatów produkcyjnych i zmniejszających koszty transakcyjne tego procesu. Dzięki temu mogą kształtować się nowe formy powiązań gospodarstw w ramach łańcucha żywnościowego, energetycznego, turystycznego, etc.

3. Wdrażanie zasady współzależności uświadamia różnice między tradycyjnym modelem rolnictwa a jego wielofunkcyjną organizacją. Strategie związane z mobilizacją zasobów, ich restrukturyzacją oraz dywersyfikacją działalności [Adamowicz 2004] osłabiają również znaczenie czynników wzrostu właściwych dla rolnictwa industrialnego. W regionie opolskim, w opinii respondentów, czynnik koncentracji ziemi (poprzez zakup i dzierżawę) jest nadal oceniany jako najważniejszy dla dalszego rozwoju ich gospodarstw. Jednak nieelastyczność podaży ziemi sprawia, że rolnicy są zainteresowani również innymi innowacjami, zwiększającymi techniczną efektywność produkcji, co przekłada się na nową ekonomikę gospodarstw rolnych.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że stopień poinformowania użytkowników towarowych gospodarstw rolnych w regionie o wymaganiach zasady współzależności jest wysoki – 63% badanych potwierdziło ich znajomość, 33% zaprzeczyło, a 4% respondentów miało trudności z oceną swojej wiedzy w tym zakresie. Spośród osób dobrze poinformowanych o zasadzie współzależności 82% respondentów opowiada się za koniecznością pełnego jej wdrożenia, jak w starych krajach UE. Najwięcej argumentów przeciwko takiej potrzebie pochodzi z gospodarstw hodowlanych, a więc tych, gdzie wymogi dotyczące dobrostanu zwierząt już są obligatoryjne. Rolnicy twierdzą m.in., że: „dobry hodowca wie, jaką obsadę zwierząt jest w stanie utrzymać we właściwych warunkach”, „wprowadzane przepisy mnożą tylko biurokrację”, „w innych krajach egzekwowanie wymogów dotyczących dobrostanu zwierząt jest mniej rygorystyczne”, „powinniśmy mieć więcej czasu na dostosowanie gospodarstw”.

Różnice w ocenie wymagalności zasady współzależności w polskim rolnictwie przekładają się na ocenę skutków środowiskowych spowodowanych zmianami produkcji rolniczej w regionie. Dla respondentów, którzy te zmiany postrzegają jako industrializację rolnictwa, będą one prowadzić do zwiększania się zanieczyszczenia środowiska (20% wskazań) i pogarszania się jakości gleb (16% wskazań). Jednak w opinii 41% badanych, dzięki praktykom dobrej kultury rolnej, wpływ rolnictwa na środowisko nie będzie taki szkodliwy, jak w przypadku jego industrialnej intensyfikacji. Niewielka grupa respondentów (9%) uważa nawet, że dzięki nowym sposobom gospodarowania stan środowiska naturalnego, krajobrazu i bioróżnorodności znacznie się poprawi, ale

nade wszystko zostaną zachowane tradycyjne odmiany roślin i ras zwierząt (14% wskazań). Poglądy te są wyrażane głównie przez rolników uczestniczących w realizacji różnych instrumentów programów rolnośrodowiskowych. Od momentu akcesji uczestnictwo w tych programach wykazuje drugą, po produkcji na cele energetyczne (obecnie takim kierunkiem produkcji jest zainteresowanych 59% rolników Opolszczyzny), dynamikę wzrostu. W pakiecie „rolnictwo zrównoważone” uczestniczy obecnie 9% badanych, natomiast zamiar uczestnictwa zgłasza 33%; w działaniach związanych z ochroną gleb i wód bierze udział 15% respondentów, a zamiar ich podjęcia deklaruje 27%. Zainteresowanie innymi instrumentami programów rolnośrodowiskowych jest znikome, co wynika z cech służących do wyodrębnienia próby badawczej.

W wyniku większej wiedzy o wymaganiach zasady współzależności zmienił się stosunek rolników do kontroli urzędowych. Jeżeli w 2004 roku udział respondentów, którzy nie obawiali się żadnej kontroli, wynosił 1,33%, a 40% nie miało zdania na ten temat, to w 2008 roku obaw związanych z tą procedurą nie podzielało 85% respondentów i tylko jedna osoba nie miała zdania na ten temat. Zmniejszeniu uległa także proporcja osób wskazujących na rodzaj kontroli, której się obawiają. W przypadku: składu chemicznego gleby wskaźnik ten wynosił w 2004 roku 10,7%, w 2008 roku 2%, a w przypadku ilości i rodzaju stosowanych środków ochrony roślin w 2004 roku – 24%, a w 2008 roku – 6%. Natomiast w pozostałych kategoriach, takich jak: rodzaj odmian roślin uprawnych, ilość i rodzaj stosowanych nawozów, jakość produktów, wyniki uzyskane w 2008 roku są nieistotne statystycznie.

Wpływ zasady współzależności na zmiany w organizacji produkcji rolniczej w regionie można także śledzić analizując techniczne i technologiczne decyzje użytkowników gospodarstw, służące podniesieniu efektywności produkcji. Przed integracją z UE większa efektywność ekonomiczna gospodarstw rolnych w regionie sprzyjała koncentracji produkcji (w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku największą dynamikę wzrostu odnotowano w grupie gospodarstw 10-15 ha UR, w roku akcesji 30-50 ha UR) i jej specjalizacji. Po integracji uwidoczniło się nowe zjawisko „oszczędnego gospodarowania”, polegające na upraszczaniu produkcji: 2-4 uprawy w przypadku gospodarstw roślinnych (nie licząc upraw związanych z samozaopatrzeniem), zanikaniu gospodarstw roślinnych z bydłem i trzodą chlewną, poszukiwaniu optymalnej wielkości stada dla posiadanych możliwości inwestycyjnych i własnych zasobów paszowych, optymalnej proporcji pomiędzy stadem mlecznym i opasowym w przypadku gospodarstw z bydłem.

Dobra praktyka rolnicza polega na dopasowaniu odmian uprawianych roślin do warunków siedliskowych. Uszczegółowieniem tej kwestii są decyzje użytkowników gospodarstw rolnych, dotyczące kryteriów doboru roślin do zasiewów (tab. 1).

W tym przypadku istotną cechą jest odporność odmiany na choroby i szkodniki (32% wskazań). Równie istotna jest jakość ziemi (27%). Możliwość uzyskania dopłat do zakupu kwalifikowanego materiału siewnego ogranicza presję ceny jako ważnej składowej decyzji (16% wskazań). Widoczna pozycja sugestii doradców rolnych wśród czynników warunkujących decyzje o wyborze odmiany do zasiewu (11% wskazań) jest skutkiem uproszczenia produkcji. Dla rolników istotna jest odpowiedź na pytania: jaki poziom plonowania gwarantuje określona odmiana, na jakim poziomie agrotechnicznym, terminie wysiewu a nade wszystko przedplonie – w przypadku województwa opolskiego – płodozmian dotyczy głównie: pszenicy, kukurydzy, rzepaku i w mniejszym zakresie buraka cukrowego. Z tego względu dużego znaczenia nabierają wyniki porejestrowych doświadczeń odmianowych i upowszechnianie ich wśród użytkowników gospodarstw rolnych.

Tabela 1. Kryteria doboru roślin do zasiewu
Table 1. Criteria of the selection of plants for sowing

Kryteria doboru roślin Criteria of the selection of plants	Procent wskazań Percentage of indication
Warunki siedliskowe (jakość ziemi) Quality of soil	27
Zainteresowanie nową odmianą wśród odbiorców Buyers' interest in new variety	8
Popularność odmiany wśród innych rolników Popularity of a variety among other farmers	4
Odporność odmiany na choroby i szkodniki Immunity to diseases and parasites	32
Sugestie doradców rolnych Suggestions of agricultural advisers	11
Cena Price	16
Inne Others	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.
Source: own elaboration on the basis of poll research.

W ramach dobrej praktyki rolniczej jest zalecana integrowana ochrona roślin, co wiąże się z wykorzystaniem wszystkich dostępnych metod w zwalczaniu chorób, szkodników i chwastów w celu bezpiecznego, skutecznego i opłacalnego ograniczenia liczebności organizmów szkodliwych do poziomu, poniżej którego nie wyrządzają one szkód gospodarczych. Do tych metod należą:

- agrotechniczne (odpowiedni płodozmian, zasiewy mieszane, poprawna uprawa roli, mechaniczna pielęgnacja),
- hodowlane (odmiany odporne lub tolerancyjne),
- biologiczne (wykorzystanie naturalnych wrogów patogenów).

Sposoby ochrony roślin przed szkodnikami stosowane przez rolników przedstawiono w tabeli 2.

W towarowych gospodarstwach rolnych regionu opolskiego, mimo doboru roślin odpornych na choroby i szkodniki, dominuje ochrona chemiczna (48% wskazań), następnie właściwe następstwo roślin (26% wskazań) i mechaniczne niszczenie (9% wskazań). Niestety, z uproszczeniem płodozmianu wiąże się większe zużycie nawozów mineralnych i chemicznych środków ochrony roślin.

Zasada współzależności, która jest instrumentem wdrażania kontraktu środowiskowego dotyczy również dobrostanu zwierząt. W regionie opolskim użytkownicy gospodarstw rolnych ze zwierzętami podejmują takie działania, które prowadzą do zrównoważonego ich chowu (tab. 3).

Decyzje produkcyjne dotyczące zwiększenia powierzchni obiektów inwentarskich (32% wskazań) oraz zmniejszenia obsady stada przypadającej na jednostkę powierzchni (33% wskazań) świadczą, że nie tyle następuje ekstensyfikacja produkcji, ile są tworzone bardziej przyjazne warunki chowu zwierząt.

Tabela 2. Sposoby ochrony roślin przed chorobami i szkodnikami stosowane przez rolników
Table 2. The ways of protection of plants against diseases and parasites used by farmers

Sposoby ochrony roślin Ways of protecting plants	Procent wskazań Percentage of indication
Mechaniczne niszczenie Mechanical destruction	9
Ochrona chemiczna Chemical protection	48
Właściwe następstwo roślin Proper succession of plants	26
Dobór roślin odpornych Choice of resistant plants	17

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.
Source: own elaboration on the basis of poll research.

Tabela 3. Działania podejmowane w gospodarstwie w celu poprawy dobrostanu zwierząt
Table 3. Activities aiming at improvement of the state of animals

Działanie Activity	Procent wskazań Percentage of indications
Zwiększenie powierzchni obiektów inwentarskich Increase of the area of structures for breeding stock	32
Zmniejszenie obsady stada przypadającej na jednostkę powierzchni Decrease of stock for a unit of area	33
Wprowadzenie stref ochronnych Introduction of protective zones	5
Używanie ubrań ochronnych Use of protective clothes	11
Inne Others	19

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.
Source: own elaboration on the basis of poll research.

Szeroko rozumiany kodeks dobrostanu zwierząt oraz kolejne dyrektywy hodowlane i paszowe UE w istotny sposób wpływają na decyzje dotyczące wyboru ras do hodowli (tab. 4).

Analiza danych z tabeli 4 pokazuje, że o wyborze decyduje głównie własne doświadczenie hodowlane (47% wskazań). Ważną determinantą jest też zainteresowanie daną rasą na rynku zbytu (25%) oraz cena materiału zarodowego (16% wskazań). W wypowiedziach wolnych rolnicy zwracali uwagę również na czynniki umożliwiające osiągnięcie wysokich wyników produkcyjnych, między innymi uwarunkowania genetyczne i zdrowotność.

Tabela 4. Kryteria doboru zwierząt do hodowli
Table 4. Criteria of the choice of breeding stock

Kryteria doboru zwierząt Criteria of the choice of breeding stock	Procent wskazań Percentage of indications
Własne doświadczenie hodowlane Own experience	47
Zainteresowanie daną rasą na rynku zbytu Market interest in a given breed	25
Sugestie służb weterynaryjnych Suggestions of veterinary service	8
Cena materiału zarodowego Price of pedigree material	16
Inne Others	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.
Source: own elaboration on the basis of poll research.

PODSUMOWANIE

Zmiany w zarządzaniu gospodarstwem rolnym, wynikające z wdrażania wielofunkcyjnego modelu rolnictwa, mają swoje konsekwencje w rachunku ekonomicznym [Zegar 2007]. Po stronie kosztów – są internalizowane koszty wdrażania zasady współzależności i wymogów dotyczących dobrostanu zwierząt, wyższe ceny środków produkcji – nawozów, pestycydów, paliw, energii, maszyn, nowych odmian roślin i zwierząt, uwzględniające wymogi środowiskowe. Po stronie przychodów nowymi pozycjami są: płatności bezpośrednie, korzyści z tytułu bardziej racjonalnego wykorzystania środków produkcji, płatności za uczestnictwo w programach rolno-środowiskowych i płatności do produkcji surowców energetycznych. Rolnicy Opolszczyzny potwierdzają wpływ tych czynników na strukturę uzyskiwanych dochodów. W opinii badanych w kolejności są to: ceny zbytu, ceny nawozów i środków ochrony roślin, wysokość dopłat bezpośrednich i premii rolnośrodowiskowych, ceny maszyn i urządzeń, ceny materiału siewnego/zarodowego, wysokość podatków i opłat, koszty kredytów.

LITERATURA

- Adamowicz M., 2004. Wielofunkcyjność rolnictwa jako podstawa przewartościowań w polityce rolnej. *Więś i Roln.* 4, 19-20.
- Bisaga A., 2008. Implementacja europejskiego modelu rolnictwa w regionie opolskim. W: Kompleksowe badanie zapotrzebowania rynku pracy kadr kwalifikowanych w województwa opolskiego w celu dostosowania oferty edukacyjnej i szkoleniowej do jego potrzeb (Raport końcowy). Red. M. Duczmal, D. Potwora, W. Potwora. WSZiA, Opole, 58-78.
- Grzelak A., 2008. Związki gospodarstw rolnych z rynkiem w Polsce po roku 1990. Próba określenia intensywności i efektywności. Wyd. AE, Poznań.

- Sokołowska S., Bisaga A., Szwiec P., 2006. Zmiany w organizacji i produktywności rolnictwa indywidualnego w procesie integracji z Unią Europejską (na przykładzie badań w województwie opolskim). Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Zegar J., 2007. Przesłanki nowej ekonomiki rolnictwa. Zagad. Ekon. Roln. 4, 23-25.

THE INFLUENCE OF THE PRINCIPLE OF *CROSS COMPLIANCE* ON FORMATION OF NEW AGRICULTURAL ECONOMICS ON THE BASIS OF RESEARCH IN THE OPOLE REGION

Summary. The new organization of agriculture is particularly influenced by the principles of reformed WPR: *decoupling, cross compliance, modulation, budget discipline*. The central position among these is taken by the principle of cross compliance that regulates the inner organisation of agriculture. The remaining principles are more connected with its relationship with the environment (market, elements of rural space). The results of research presented in this work, conducted in agricultural farms in the Opole region, confirm the influence of cross compliance on productive decisions of farmers, which increasingly depend on the knowledge of integrated and precise methods of administering the productive platform. This influences formation of new economics of agriculture. Moreover, according to 41% of the examined, thanks to good practice of good agricultural culture, the negative influence of agriculture on natural environment will be limited.

Key words: cross compliance, good agricultural culture, productive decisions, communication and co-operation nets, precise agriculture, integrated agriculture

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 31.03.2009

Do cytowania – For citation: Bisaga A., 2009. Wpływ zasady cross compliance na kształtowanie nowej ekonomiki rolnictwa na przykładzie badań w regionie opolskim. J. Agribus. Rural Dev. 2(12), 27-34.